

asemănătoare: preponderența agriculturii, situația disperată a țăranilor din ambele spații, dar și elementele de diferențiere: existența unor manufacturi dezvoltate în Lombardia, persistența regimului celor trei națiuni favorizate în Transilvania. Dacă în Lombardia reformele economice, fiscale, administrative au fost adoptate în timpul împărătesei Maria Tereza: sistemul de irigații, cadastrul, o nouă organizare administrativă, în Transilvania reformele au fost implementate în timpul lui Iosif al II-lea, rămas în mentalul colectiv drept „bunul împărat”: recensămintele, reformele religioase și în educație etc.

Transilvania a ocupat un loc aparte în gândirea lui G.V. Ruscalla referitoare la reorganizarea viitoare a continentului european. Faptul este subliniat în articolul semnat de Antonio D'Alessandri, *I romeni della Transilvania, il Risorgimento italiano e l'alternativa fra Confederazione latina e danubiana*. Lingvist renumit, Ruscalla și-a uimit contemporanii prin afinitatea față de populațiile latine de la Dunăre, încât aceștia l-au numit „românul”. Este cel dintâi care i-a integrat pe români într-o formațiune pe care o considera nucleul unei organizări europene: confederația latină, stavilă împotriva panslavismului. A militat pentru această viziune originală asupra reorganizării viitoare încă din 1848, considerând că originea și limba puteau fi elemente esențiale în constituirea viitoarelor formațiuni politice continentale, care urmau a lua locul imperiilor multinaționale. Se deosebea astfel de contemporanii săi ce imaginau proiecte de confederații bazate pe criterii geopolitice, economice. Ruscalla a fost un amic al gânditorilor ardeleni, în special al lui Al. Papiu Ilarian, căruia i-a prefătat lucrarea *Independența constituțională a Transilvaniei*, apărută în Italia.

Cunoscut cercetător al relațiilor diplomatice româno-italiene din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, Rudolf Dinu, semnează un articol referitor la aderarea Italiei la tratatul austro-român din 1883 – *Italia e Romania nella Triplice Alleanza. Breve storia dell'accessione italiana al trattato austro-romeno del 1883*. Autorul surprinde motivele ce au determinat aderarea Italiei și a României la pactul Puterilor Centrale, iar pe baza documentelor din arhive prezintă contactele diplomatice și tratativele care au dus la semnarea acestui act de către Italia în 1883. Efectele acestui act au fost mai degrabă ideale decât reale. Actul a avut consecințe asupra siguranței naționale a României; aceasta a devenit un element de echilibru în zonă, iar prezența Italiei a fost mai activă în economie.

Legat de această ultimă idee este articolul semnat de Alina Dorojan, consacrat emigrației italiene și rolului acesteia în modernizarea spațiului românesc în a doua jumătate a secolului al XIX-lea – *L'importanza dell'immigrazione italiana nel processo di modernizzazione della Romania (1859–1918)*. În prima jumătate a secolului al XIX-lea emigrația italiană în principate a fost o direcție secundară și mai degrabă temporară. Spre sfârșitul secolului al XIX-lea numărul lucrătorilor italieni crește și putem vorbi de o emigrație organizată. Locul de origine al italienilor sosiți în principate a fost în special regiunea de nord-est a peninsulei. Aceștia erau constructori de edificii publice și private, tăietori de lemne, pietrari, constructori de drumuri, căi ferate și porturi, agricultori. S-au stabilit în special în marile orașe: București, Iași, Craiova, Constanța, dar și în localități unde prezența lor era necesară: Dobrogea-Greci, Iacobdeal. Autoarea concluzionează că a fost o emigrație tradițională din motive economice. A exercitat o influență directă prin activitatea specialiștilor și indirectă prin schimburile de experiență, idee și mentalități.

Culegerea de studii se încheie cu un indice de nume, cu prezentarea actelor de constituire a grupului român de studiere a *Risorgimento*-ului, premisă a unor întâlniri viitoare între reprezentanții celor două istoriografii.

Raluca Tomi

AURICA ICHIM, MIRCEA CIUBOTARU, SORIN IFTIMI (editori), *Doamna Elena Cuza: un destin pentru România*, Iași, Palatul Culturii, 2011, 150 p.

Există personalități istorice spre care privim cu afectivitate prin prisma a ceea ce au însemnat, și care scapă totodată de marile controverse ce le-ar putea prejudicia chipul, povestea lor biografică

trezind aceleași sentimente urmașilor, îndepărtați în timp, ca și contemporanilor ce le-au cunoscut. O atitudine care rămâne constantă istoriografic, dar care nu oprește dorința istoricilor de a le cunoaște mai bine. Un astfel de caz este cel al Elenei Rosetti, o femeie al cărei caracter și ale cărei aspirații nu ar fi fost niciodată aflate dacă nu ar fi devenit soția primului domn al Principatelor Unite, Alexandru Ioan Cuza. Modul în care ea s-a impus ca Elena Doamna, nerămânând un personaj decorativ, ci devenind cealaltă pârgie prin care statul acționa asupra populației, este un merit indiscutabil. Aceasta este și perspectiva pe care editorii acestei lucrări o oferă cititorilor, demonstrând valoarea colaborării dintre două instituții culturale (Muzeul Cotroceni, Muzeul Unirii) și inspirația venită dintr-o expoziție ce a avut loc la Iași, în 2011. Lucrarea nu este un catalog de expoziție, după cum s-ar putea aștepta cineva, ci mult mai mult, îmbinând în mod reușit cercetarea științifică vădită de cele opt studii, de mică sau mai mare întindere, cu un album împărțit în trei categorii: Portrete, Memorabilia și Reședințe.

Dintru început trebuie spus că unul dintre acele fire roșii care ghidează o abordare este, aici, opera caritabilă întreprinsă de soția domnitorului, cu un accent deosebit pe instituția reprezentativă, Azilul „Elena Doamna”. Maria Platon deschide discuția printr-o scurtă incursiune biografică asupra personajului, Aurica Ichim, ce în trecut ne-a oferit o bună sursă de lucru prin editarea corespondenței Elenei Cuza² și care are grijă a valorifica patrimoniul lăsat în urmă de principesă, și-a îndreptat atenția spre acțiunile culturale și de binefacere. Dacă suntem de acord cu multe din cele scrise, două sunt însă punctele în care nu-i putem a da dreptate. Într-adevăr, moștenirea lăsată de mitropolitul Filaret în 1798 pentru construirea unui așezământ dedicat copiilor orfani s-a risipit, în cele din urmă fiind înființat, cu mult mai puțini bani, teatrul din capitală. Însă este greșit a spune că prevederile Regulamentului Organic referitoare la orfani au rămas „literă moartă”. Chiar dacă s-a practicat încredințarea spre creștere la doici, după cum adaugă și autoarea, acest sistem a funcționat destul de bine (p. 14) fără a exista un sediu propriu-zis până după prima jumătate a secolului al XIX-lea. Institutul Sărmanilor, parte a Eforiei Caselor Făcătoare de Bine, a fost creat imediat după adoptarea Regulamentului, având o organizare care s-a îmbunătățit cu fiecare an în ceea ce privește copiii abandonați. În privința orfanilor din teritoriu, Obșteasca Epitropie, o instituție cu o oarecare tradiție, a realizat o centralizare a datelor într-un mod eficient³, incluzându-i atât pe cei săraci cât și pe cei „evgheniți”, după cum îi numea P. Samarian. În al doilea rând, credem că ar fi mai nimerit a privi Azilul ca o inițiativă ce a pornit de la particularul Carol Davila, pentru a fi preluată, lărgită și câpătând un mult mai mare impact datorită eforturilor Elenei Cuza. Statul începea din a doua jumătate a veacului să monopolizeze segmentul asistenței sociale, iar doamna și mai apoi regina României își vor face din acest domeniu un atribut al funcției lor. Acesta este și motivul pentru care, printre fondatorii celebrați, îi regăsim și pe membrii familiei Davila. În acest punct observăm o privire similară în studiul lui Mihai Ipate asupra legăturii principesei cu Cotroceniul (p. 42). Acțiunea principesei nu este însă prima de acest gen, după cum ne arată autorul menționat (p. 47), una asemănătoare fiind realizată de Elisabeta Știrbei în 1843. Este drept totuși că amploarea pe care Elena Cuza a adus-o, prin apelul la donații și mobilizarea produsă, singularizează. Ea a reușit, mai mult decât oricine, să transforme gestul filantropic al unei singure clase într-o solidaritate a unei întregi nații față de generațiile viitoare reprezentate de copiii orfani.

² Virginia Isac, Aurica Ichim (editori), *Principesa Elena Cuza: Corespondență și acte. 1840–1909*, Iași, Editura Junimea.

³ Pentru o serie de informații referitoare la aceste instituții, vezi Ligia Livadă Cadeschi, *Eforia caselor făcătoare de bine. Casa copiilor sărmani din Țara Românească în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în Stelian Brezeanu (coord.), *In memoriam profesor Radu Manolescu*, Editura Universității din București, 2006, p. 317–330 și Nicoleta Roman, *The Child Abandonment in Bucharest in Early 19th Century (1830–1840)*, în „Revista Arhivelor/Archives Review”, LXXXIV (2007), nos. 3–4, p. 163–178.

Cristian Dragoș Căldăraru, într-un studiu de două pagini ce are în centru un singur document, arată implicarea doamnei în activitatea Spitalului „Caritatea” din Galați. Foarte documentat și chiar actual este studiul Mariei Popa, care ne face părtași la parcursul și viața unui monument: conacul Rosetti de la Solești, județul Vaslui. După cum reiese și din textul ce are la bază actele de arhivă, clădirea a fost afectată nu atât de intemperii și evenimente naturale, cât de indiferența și reaua voință a oamenilor, manifestată în mod repetat. Demn de reținut, într-o notă marginală, aflăm cum un slujbaș ecleziastic având un nume parcă predestinat, Serafim Lupu, a încercat să salveze parte din bibliotecă după instaurarea comunismului (p. 24). Iar dacă un cutremur precum cel din 1977 i-a afectat structura, lucrările efectuate aproape imediat după aceea, dar în mod „necorespunzător”, vor fi constituit primul pas spre o uitare ce-i periclitează șansele de supraviețuire. Într-o continuitate, Sorin Iftimi ne poartă prin istoria reședinței de la Ruginoasa, privind-o în ansamblul său și nu numai cu referire la conac. Asimilat frecvent cu numele Cuza, se uită că acest spațiu a aparținut Sturdzeștilor, fiind loc de surghiun pentru Costache Sturdza și, aproape de mijlocul veacului, scena unei drame familiale care a dus, indirect, la înstrăinarea sa. O asemănare arhitecturală, deloc întâmplătoare, se regăsește în vecinătatea la fel de cunoscută – reședința Sturdza de la Miclăușeni. Pentru istoricul acestei prime dețineri, autorul susține ipoteza folosirii în secolul al XIX-lea a clădirii vechiului conac sub altă utilitate, aceea de „casă arendășească” (p. 55). Pierdut din cauza datoriilor el a ajuns, *via* Banca Moldovei, la familia domnului, principesa a fost cea care s-a ocupat de renovarea și mobilarea sa, tocmai acest aspect fiind subliniat. Astfel, el a devenit singura reședință a cuplului princiar în Moldova și, după moartea celebrei proprietare, s-a transformat în spital (militar; pentru copii; pentru bolnavii de TBC). Completând acest parcurs, Mihaela Cristina Verzea contestă pe baza documentelor de arhivă afirmația Luciei Borș, care s-a menținut în timp, conform căreia Elena Cuza nu a locuit în casa ce o deținea în Piatra Neamț (p. 77). Câțiva ani acest lucru totuși s-a produs, ulterior ea donând imobilul nu către fratele Theodor, ci către un altul, Dimitrie, ce-l va vinde în 1902. Casa în care a murit la Piatra Neamț, în 1909, nu era proprietatea sa, după cum chiar azi greșit se crede, ci o locuință închiriată de la o prietenă, Henrieta Bacallu. Toate acestea Mihaela Verzea le arată fără tăgadă și punctează influența unui Dimitrie A. Sturdza, ostil lui Cuza și chiar memoriei acestuia, fapt care pare să fi avut greutatea sa în plecarea fostei doamne din țară.

Ultimul studiu, semnat de Aurica Ichim și Sorin Iftimi, reprezintă un excurs inedit, meritând a fi salutat atât prin abordare cât și ca documentație. *Doamna Elena Cuza – steme și monograme* se alătură într-alt chip unei lucrări apărută în 2009, dar dedicată domnitorului⁴. Pornind de la un material ce se regăsește în diferite instituții din țară (muzee, biblioteci, arhive), pe un suport divers (hârtie, lemn, textile, metal etc.) s-a putut surprinde modul în care culorile unei familii (Rosetti) s-au regăsit în însemnele puterii oficiale; cum monograma unei (foste) principese, urmărită cronologic, îi demonstrează schimbările de statut etc. Bijuteriile, obiectele de mobilier, vestimentația, toate se transformă, printr-o astfel de „lectură” în mărturiile unei treceri de la boier la domn, cu respectarea unor norme autohtone ce ne sunt prezentate și care se racordează la uzanțele internaționale ale vremii.

Albumul, care întregeste prin imagini rândurile scrise, evocă vârstele Elenei Cuza, obiectele incluse în *Memorabilia* (inelul de căsătorie, tronul și mantia, sigiliile, trusele de voiaj, evantaiul etc.), permițându-ne să ne-o închipuim în varii ipostaze atât în spațiul public, cât și în cel privat. Printre stampe, fotografii de epocă și schițe de mobilier o urmărim în toate acele case (Solești, Iași, Galați, București, Ruginoasa, Piatra Neamț) pe care a căutat să le preschimbe într-un cămin, care se va dovedi însă adesea prea puțin stabil. Într-un final, toată această incursiune în lumea Elenei Doamna, pe care o facem ghidați de editori, merită cu prisosință întreprinsă, dovedind-se cât de multe mai rămân a fi știute despre acest personaj istoric.

Nicoleta Roman

⁴ Aurica Ichim, Sorin Iftimi, *Alexandru Ioan Cuza – steme, monograme, decorații*, Iași, Editura Kolos, 2009.